

סוגיה כ: דין ציבור לאחר שלוש עשרה תעניות גשמים

*

רקע

עצירת גשמים לאחר שלוש עשרה תעניות מבטאת חרון אף של הקב"ה בעם ישראל. להמשיך להתענות אי אפשר ש"אין מטריחין את הציבור יותר מדאי", לחזור לחיים רגילים אי אפשר מפני חרון האף. תיקנו חכמים לנהוג במנהגים הראויים לבני אדם הנוזפים למקום.

מקורות

- א. יד-טו. "עברו אלו ולא נענו... ולישרי לב שמחה"
 ב. רי"ף ה: באלפס, "מתני' עברו אלו ולא נענו... עד שירחמו עליהם מן השמים"
 ר"ן ה-ה: באלפס ד"ה שלחו, "בנין של שמחה... כיהושע"
 רא"ש סי' כא
 תוס' מגילה ה: ד"ה ממעטין [שני הדיבורים]
 תוס' יבמות מג. ד"ה מלישא
 רמב"ם הל' תעניות פ"ג ה"ח
 ג. שו"ע סי' תקעה סע' ז ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק יח, כ]

הסבר הסוגיה

"עברו אלו ולא נענו ממעטין במשא ומתן בבנין ובנטיעה באירוסין ובנישואין ובשאלת שלום בין אדם לחברו כבני אדם הנוזפים למקום". [משנה יב:]

המשנה אומרת שלאחר שלא נענים בשלוש עשרה תעניות גשמים יש למעט בארבעה דברים:

- א. משא ומתן.
- ב. בנין ונטיעה.
- ג. אירוסין ונישואין.
- ד. שאלת שלום.

נחלקו הראשונים מהו "ממעטין":

תוס' במסכת מגילה [ה: ד"ה ממעטין] מפרש: "רוצה לומר שלא יהו ששים כלל". תוס' מפרש שהמשנה מתייחסת רק לענייני שמחה, ואותם לא מפחיתים אלא מחסירים לגמרי. אין לשאת ולתת בענייני שמחה כלל, אין לבנות ולנטוע בנין שמחה, ואין להתארס ולהנשא, שהם מעשים של שמחה.

תוס' במסכת יבמות [מג. ד"ה מלישא] חולק ומפרש: "ונראה דריבוי משא ומתן קא אסר שימעטו יותר מבשאר ימים". האיסור אינו מתייחס למשא ומתן של שמחה בלבד, אלא לכל משא ומתן, שאותו צריך למעט משאר הימים.

נראה לפרש שהתוספות נחלקו במהות האיסור:

תוס' במסכת מגילה מבין שימים אלו אינם ימים של שמחה, ולכן חכמים אסרו מעשים של שמחה. תוס' במסכת יבמות מבין שהאיסור אינו על ביטויי שמחה בלבד, אלא עצירת שטף החיים, רמת התפקוד האנושית יורדת לרמה של קיום בסיסי בלבד. מובן שלא ניתן לשחק לחלוטין את חיי המסחר, אלא רק למעט, לצרכים הבסיסיים בלבד.

מחלוקת הראשונים באה לידי ביטוי גם בפירוש "ממעטין בבנין ונטיעה". הגמ' מביאה ברייתא האומרת שבנין של שמחה זה הבונה בית חתנות לבנו, נטיעה של שמחה זה הנוטע אבוורנקי של מלכים. הרי"ף [ה: באלפס] מביא את הירושלמי האומר: "הדא דתימא בבנין של שמחה אבל אם היה כותלו גוהה סותרו ובונהו". נחלקו הראשונים בפירוש הבבלי והירושלמי, וביחס שביניהם:

הר"ן [ה: באלפס ד"ה שלחון] מפרש שהבבלי והירושלמי מביאים שתי דוגמאות שונות לאותו עיקרון. איסור בנייה ונטיעה אינו מתייחס לבנייה ונטיעה של שמחה בלבד אלא כולל כל בנייה ונטיעה "לנוי ולהרוחה". "בית חתנות לבנו" ו"אבוורנקי של מלכים" הם דוגמאות לבניה ונטיעה לנוי והרוחה. כיוון שרק בניה לנוי ולהרוחה אסורה, אומר הירושלמי שאם היה כותלו גוהה סותרו ובונהו.

הרא"ש [סי' כא] מחבר את הירושלמי עם הבבלי, ומפרש שהירושלמי מתייחס למדובר בבבלי. הבבלי אוסר רק בית חתנות לבנו ואבוורנקי של מלכים, והירושלמי מפרש שאם בית החתנות והאבוורנקי עומדים ליפול מותר לבנותם על אף שהם בנין של שמחה.

הרא"ש סובר כתוס' במגילה, שרק בנין ונטיעה של שמחה אסורים, והר"ן סובר כתוס' ביבמות, שעוצרים בימים אלו את שטף החיים, וכל בניין לנוי והרוחה אסור.

מהרמב"ם [הל' תעניות פ"ג ה"ח] משמע שכל משא ומתן אסור, ואיסור בנייה מתייחס לבנייה של שמחה בלבד. הרמב"ם מגדיר שכל מעשה לנוי מוגדר כבנין של שמחה ואסור.

סיכום

נחלקו הראשונים בהבנת מהות האיסורים הנוהגים לאחר שלש עשרה תעניות:

תוס' במגילה סובר שחכמים אסרו מעשים של שמחה.

תוס' ביבמות סובר שחכמים התירו את הקיום הבסיסי בלבד.

הלכה

השו"ע [סי' תקעה סע' ז] אוסר משא ומתן ובנייה של שמחה. מפרש המשנה ברורה [סקי"ח], שכל בנין שנעשה לנוי ולהרוחה אסור, ומשא ומתן אסור רק במשא ומתן של שמחה, כגון צרכי חופה לבנו [לא הבנתי דבריו למה כל בניה להרוחה אסורה, ואין איסור במשא ומתן להרוחה].